

7. Медушевский А.Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. – М., 2002.
8. Медушевский А.Н. От революции к реставрации: олигархические тенденции постсоветских политических режимов // Сравнительное конституционное обозрение. – 2010. – № 4. – С. 155-178.
9. Закоморна К.О. Основні етапи конституційного процесу в країнах Балтії (на зламі ХХ й ХХІ ст.) // Проблеми законності. – 2009. – № 105. – С. 200-208.
10. Михалева Н.А. Конституционное законодательство стран СНГ на современном этапе (динамика развития) // Государство и право. – 2004. – № 9. – С. 73-80.
11. Бородин В.В. Конституционный процесс: сравнительно-правовой анализ (на материалах РФ и зарубежных государств): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. – СПб., 2000.
12. Кравец И.А. Сущность конституции и конституционный процесс: динамика социально-политического содержания российской конституций // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 43-57.
13. Пастухов В.Б. Становление российской государственности и конституционный процесс: политологический аспект // Государство и право. – 1993. – № 2. – С. 89-96.
14. Чудаков М.Ф. Становление и развитие конституционного процесса в Беларуси (1447-1996 гг.): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Мн., 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsu.by>.
15. Стойчев С. Конституционно право на Република България: В 2 ч. – Ч. 1. – София, 2000.
16. Закоморна К.О. Деякі особливості конституційного розвитку Республіки Болгарія в умовах вступу до Європейського Союзу // Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації: Матеріали міжнар. наук. семінару / Редкол.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. – Х., 2008. – С. 121-123.
17. Ковальська Е. Становление и развитие конституционной государственности в Польше (историко-правовое исследование): Монография / Под ред. С.А. Комарова. – СПб., 2010.
18. Mojak R. Droga do nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (prowizorium ustrojowe w latach 1989 – 1997 // Ustroj Konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej /Red. R. Mojak. – Lublinie: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2000. – Tom X. – 320 s.

Надійшла до редакції 01.07.2011

СЛОВСЬКА І.Є.,

кандидат юридичних наук, доцент

(ВСП НКЦ НУ «ОЮА»

з юридичним коледжем у м. Чернівці)

УДК 342.531.15 + 328.126 (477)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Досліджено особливості еволюції політичних партій у процесі становлення парламентаризму в Україні: причини зростання їх кількості, регіональна сфера впливу, механізм фінансування.

Ключові слова: політична партія, політична система, виборча система, фінансування.

Исследованы особенности эволюции политических партий в процессе становления парламентаризма в Украине: причины возрастания их количества, региональная сфера влияния, механизм финансирования.

Ключевые слова: политическая партия, политическая система, избирательная система, финансирование.

Peculiarities of political parties evolution in process of parliamentarism of Ukraine establishment – reasons for their number increase; regional sphere of influence, mechanism of financing are studied.

Keywords: political party, political system, electoral system, financing.

Тривалий час конституційний процес і процес еволюції державного ладу позбавлені запрограмованої визначеності. Їм властивий альтернативний характер і наявність варіантів подальшого демократичного розвитку. Метою конституційної реформи в Україні повинні стати забезпечення дієвості практичної реалізації норм Основного Закону в процесі регулювання суспільних відносин з урахуванням їх динаміки, рухливості без знищення демократичного духу

як змісту Конституції України 1996 р., так і основ державного ладу [1, с. 34].

Вважаємо, що вирішальний вплив на визначення подальшого напрямку конституційної реформи та й взагалі державотворчого процесу мають політичні партії. Навіть за умови падіння загального рівня довіри до таких об'єднань громадян, зміни існуючої пропорційної виборчої системи формування законодавчого органу влади саме за політичними об'єднаннями як основними «постачальниками» кандидатів на виборні посади під час президентських і парламентських виборів констатується роль одного з основних чинників процесу демократизації.

Подальше зростання авторитету державної влади, і зокрема парламенту, значною мірою пов'язане з удосконаленням правового статусу політичних партій як недержавної складової політичної системи суспільства.

Окремі аспекти правового статусу політичних партій, їх вплив на формування і діяльність Верховної Ради України вивчали Д. Ковриженко, І. Миклошук, І. Поліщук, В. Савчук, Я. Троценко, В. Фесенко та ін. Проте ця проблематика не є остаточно дослідженою, оскільки конституційний процес триває і на кожному наступному його етапі необхідні наукові розробки, що в подальшому стануть підґрунтям законодавчих нововведень.

Метою запропонованого дослідження є аналіз еволюції політичних партій у процесі становлення парламентаризму в Україні; дослідження причин зростання їх кількості, регіональної сфери впливу та механізму фінансування.

Становлення в Україні ефективної партійної системи є нагальною потребою при формуванні громадянського суспільства. Протягом усіх років незалежності кількість політичних партій невинно зростає. Так, у 1991 р. зареєстровано 7 партій, у 1992 р. – 6, у 1993 р. – 16 партій. Перед початком парламентських виборів 1994 р. зареєстровано 30 партій, представники 14 з них були обрані до Верховної Ради України. Станом на квітень 2003 р. кількість політичних партій досягла 123. У цьому ж році Міністерство юстиції проводило перевірку всіх партій на предмет дотримання ними вимог законодавства, в результаті якої кількість таких об'єднань громадян зменшилася до 98 [2].

Запровадження пропорційної процедури формування Верховної Ради України спричинило різке збільшення кількості політичних партій – від 104 на 1 січня 2005 р. [3] до 127 на 1 червня 2005 р. [4], 151 на 8 вересня 2008 р. [5] і 180 на 19 травня 2010 р. [2].

За даними Міністерства юстиції щодо реєстрації та легалізації місцевих організацій політичних партій, станом на 2010 р. найбільшу мережу первинних осередків легалізувала Партія регіонів – понад 17 тис. Інші парламентські партії також входять до двадцятки лідерів за потужністю мережі структурних утворень. Зокрема, Народна партія зареєструвала в органах юстиції понад 13 тис. таких організацій, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – близько 12 тис., Українська Народна Партія – понад 10 тис., «Наша Україна» – понад 7 тис., Комуністична партія України (КПУ) – понад 5 тис., «Єдиний центр» – понад 5 тис., Народний рух України – понад 3 тис.

Із партій, які не репрезентовані в парламенті, до двадцятки лідерів за кількістю структурних утворень увійшли Соціалістична партія України – близько 16 тис., Соціал-демократична партія України (об'єднана) – понад 12 тис., Селянська партія України – близько 6 тис., партія «Демократичний Союз» – понад 5 тис., Народно-Демократична партія (НДП) – понад 4 тис.

Крім того, від 1 до 2,5 тисяч зареєстрованих місцевих осередків нараховують: Конгрес українських націоналістів, партія «Трудова Україна», Партія національно-економічного розвитку України – понад 2 тис., Партія зелених України – понад 1 тис. [6].

Незважаючи на зростання кількості зареєстрованих партій, спостерігається тенденція зменшення чисельності політичних сил, які долають прохідний бар'єр. Якщо у 1998 р. кількість переможців становила 8 партій, у 2002 р. – 6, то у 2006 і 2007 роках – лише 5. Можливість проходження партійних представників до парламенту змушує їх об'єднуватися у виборчі блоки. До прикладу, якщо у Верховній Раді України V скликання було представлено 14 партій, то у парламенті VI скликання – вже 16 [7, с. 81].

Починаючи з вересня 1997 р., тобто з часу впровадження змішаної процедури формування Верховної Ради України, новостворені політичні партії можна охарактеризувати як передвиборчі, а ще конкретніше – як «підвиборчі», оскільки значна їх частина створювалась тільки «під вибори» – з різною метою (прийти до влади, «розкрутитись», відбити голоси від однієї

політичної сили на користь іншої). Особливістю партій цієї хвилі є широка соціальна риторика, декларована програмами, однак не підкріплена конкретним механізмом вирішення проблем [8]. Безперечно, усі партії мають своїх прихильників, що орієнтуються на ідейні гасла, пропаговані політичними силами. Зокрема, Партія регіонів наголошує на проведенні ліберальних і демократичних перетворень, меншою мірою для їх програм характерні націоналістична і комуністична складові. БЮТ обстоює у першу чергу ліберальні і націоналістичні цінності, повністю ігноруючи комуністичні. Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» основну увагу приділяє соціальним та ліберальним ідеям, дещо меншу – демократичним і націоналістичним, при відсутності згадувань комуністичної ідеології. КПУ пріоритетного значення надає комуністичній та соціальній проблематиці. Блок Литвина – соціальній демагогії, хоча обстоює також ліберальні та націоналістичні (незначний відсоток) цінності [7, с. 84].

Кожна впливова політична сила має свою чітко визначену регіональну сферу впливу. Це простежується через її електоральні результати в загальнодержавному виборчому окрузі. Так, у 2002 р. БЮТ отримав 72,4 % своїх голосів у 12 регіонах Західної і Центральної України, у 2006 р. значно покращив результат, перехопивши частину прихильників «Нашої України» – 81,5 % у 17 регіонах Центральної і Західної України.

Блок «Наша Україна» у 2002 р. отримав більше як 80 % усіх своїх голосів у 15 регіонах Західної і Центральної України, у 2006 р. – знову 82,9 % у 16 регіонах Центральної і Західної України.

КПУ у 2006 р. на Сході і Півдні України отримала лише 56,5 % своїх голосів, перемогла у цих же регіонах і 2002 р., хоча у 1998 р. виборола 61,43 %, що свідчить про значне послаблення ідеологічних позицій [9, с. 8].

Зазначимо, що очевидним переможцем виборчої кампанії 2002 р. за пропорційною частиною виборів був Блок В. Ющенка «Наша Україна» – 23,57 %. Другий результат отримала КПУ – 19,98 %, третій (11,77 %) – «За єдину Україну», четвертий (7,24 %) – БЮТ. Ідеологічно найбільш послідовними були виборці Західної України та м. Києва, які голосували за Блок «Наша Україна», а також Донецької області, де було віддано перевагу кандидатам від Блоку «За Єдину Україну» [10].

Відсутність порозуміння у реалізації коаліційної угоди між партіями «помаранчевого табору» призвело до поразки цих політичних сил на парламентських виборах 2006 р. Найбільше голосів набрала Партія регіонів (32,14 %), другу позицію посів Блок Юлії Тимошенко (22,29%), далі йшов Блок «Наша Україна» (менше 14 %), Соціалістична партія (5,6 %) та Комуністична партія (3,6 %).

Чинний склад Верховної Ради України сформований на парламентських виборах 2007 р. Тоді 3%-ний бар'єр подолали такі партії (виборчі блоки): Партія регіонів (34,37 %), Блок Юлії Тимошенко (30,71 %), Блок «Наша Україна – Народна самооборона» (14,15 %), Комуністична партія України (5,39 %), «Блок Литвина» (3,96 %). Соціалістична партія України набрала 2,86% і до парламенту не потрапила. [11].

Нині тривають дискусії з приводу скорочення кількості партій, що позбавило б політичну систему зайвого баласту. Істотне зменшення їх чисельності можливе за умови збільшення прохідного бар'єра до парламенту, хоча б до 4 % (у законопроекті «Про вибори народних депутатів України» пропонується 5 % [12, ч. 3 ст. 97]). Це дозволить поставити надійний заслін партіям-«карликам» та ефективно вирішити проблему структурування Верховної Ради України, формування політично відповідальної більшості, яка б унеможливила переважання політичних інтриг над розробкою необхідних суспільству законів. У стратегічній довгостроковій перспективі такий крок дозволить подолати теперішню ситуацію, коли з великої кількості політичних партій в Україні лише деякі цілком відповідають загально визнаним критеріям, що застосовують до таких структур. Наприклад, кількість членів середньої політичної партії в Україні у 2-10 разів менша порівняно із середньою партією у державах розвинутої демократії, близьких до України за кількістю населення (Франція, Італія, ФРН). Загальнонаціональні партії у згаданих країнах налічують від 200 до 800 тисяч членів [13].

Деякі політики і науковці, зокрема І. Гринів, Ю. Ключковський, А. Романюк, В. Савчук [14; 15, с. 101], висловлюють пропозиції щодо часткового фінансування політичних партій. Вважаємо таку практику небажаною для України з кількох причин. По-перше, метою створен-

ня будь-якої політичної партії є участь у виборах та інших політичних заходах [16, ст. 2], тобто заволодіння політичною владою. Як правило, таке об'єднання громадян функціонує з використанням фінансових ресурсів своїх членів, які, в кінцевому результаті, розраховують отримати зиск із політичної діяльності. Це своєрідний бізнес, який дає непогані дивіденди. Незважаючи на законодавчу констатацію надходження коштів для фінансування передвиборної агітації на один накопичувальний рахунок, виплати на поточні рахунки виключно з накопичувального (17, ч. 3 ст. 51; 12, ч. 1 ст. 48) тощо, насправді джерелом формування виборчого фонду політичної партії є також необліковані офіційно фінансові ресурси. На практиці діє формула «гроші – результат – гроші».

Як правило, політичні партії, які подолали прохідний бар'єр і отримали частину місць у парламенті, здійснили значні капіталовкладення у підготовку і проведення виборчого процесу. Не варто сподіватися, що у випадку повернення їм певного відсотка витраченої суми за рахунок державного бюджету зменшиться розмір майнових претензій «спонсорів» на об'єкти державної власності, пільгові умови здійснення господарської діяльності, керівні посади в органах державної влади всіх гілок і рівнів та місцевого самоврядування, незважаючи на її статус як окремої самоврядної гілки.

Зауважимо, що загальний розмір виборчих фондів політичних партій на виборах до парламенту 2006 р. становив 553,6 млн. гривень, у тому числі власні кошти партій – 480,4 млн грн., добровільні внески фізичних осіб – 73,2 млн грн. До п'ятірки лідерів 2006 р. за розміром сформованого виборчого фонду увійшли: Партія Регіонів (112,8 млн грн.), Блок «Наша Україна» (74,2 млн грн.), Народний блок Литвина (68,9 млн грн.), Соціалістична партія України (35,6 млн грн.), Блок Юлії Тимошенко (13,6 млн грн.). І це лише офіційні дані.

Згідно з розрахунками ЦВК, на парламентські вибори 2007 року витрачено 312 млн гривень. За прогнозами експертів, виборча кампанія для партії, яка намагається подолати 3%-ний бар'єр з невеликим запасом, обійдеться мінімум у 20 мільйонів доларів [13].

Навіть такі значні грошові витрати не є перешкодою появи все нових партій. Тому державне фінансування політичних об'єднань наразі є зайвим. Нині за умов зтяжної економічної кризи і загального зубожіння народу можна знайти більш прийнятні об'єкти державної фінансової підтримки.

Висновки. Таким чином, політичні партії за період незалежності України розвивалися паралельно і взаємопов'язано із процесом становлення парламентаризму – пройшли значний шлях кристалізації, формування ідейного та фінансового підґрунтя, кадрового складу тощо. Наразі вони є виразниками не лише політичних поглядів, але й соціально-економічних сподівань, волевиявлення громадян держави. Спосіб формування парламенту (мажоритарний, змішаний та пропорційний) справляв безпосередній вплив на розвиток і значущість політичних партій.

Проте на даному етапі еволюції українського суспільства спостерігається небувала зневіра електорату в парламентських політичних партіях та їх лідерах, як владних, так і опозиційних. Їх зміна на політичному олімпі не приносить суттєвих позитивних зрушень у життя звичайних громадян. Наведене пов'язане насамперед із вичерпанням нині існуючої споживацької моделі використання політичних сил як інструментів політичної діяльності та засобу здобуття влади без формування перспективного бачення розвитку партій. Такий факт наочно спостерігаємо на прикладі потужного в свій час політичного блоку «Наша Україна». Його на певному етапі розвитку готували до оформлення в єдину політичну партію, однак нині через недалекоглядність політиків політична сила йде шляхом самознищення.

Зауважимо кілька напрямів реформування партійної системи. По-перше, політичні партії, які прагнуть здобути владу, насамперед у парламенті, та утримувати її, повинні мати ґрунтовну ідеологічну базу, що буде відображати національні ідеї (праві чи ліві) у взаємозв'язку з європейськими і загальнолюдськими цінностями. По-друге, політичні об'єднання повинні постійно оновлювати програму, спрямовану на реформування усіх сфер державного і суспільного життя в контексті забезпечення прав громадян. По-третє, політичні сили повинні орієнтуватися в своїй діяльності на кращі світові зразки розвитку партій, формувати в своїх лавах простір для політичного лідерства, виховувати молодих політиків.

Наведені питання варто деталізувати і нормативно закріпити у нових редакціях Законів

«Про вибори народних депутатів України», «Про політичні партії», «Про об'єднання громадян» тощо. Від конструктивності їх регламентації буде залежати подальше функціонування політичних партій в аспекті парламентаризму в Україні. Рішення щодо способу формування Верховної Ради України, яке нині на стадії доопрацювання і обговорення, повинно бути виваженим та враховувати всі аспекти й перспективи розвитку політичних партій, оскільки часу до наступних виборів залишилось небагато.

Список використаної літератури:

1. Наливайко Л. Історія становлення державного ладу України // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 31-35.
2. Національний звіт щодо законодавства і регулювання діяльності політичних партій / Підгот. Д. Ковриженко; Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://parliament.org.ua/.../Final%20Country%20Report%20Ukraine%20-20ukranian_.pdf.
3. Кількість всеукраїнських профспілок та політичних партій в Україні протягом 2004 року почала вимірюватися тризначними цифрами. Новини міністерства / Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/4633>.
4. Скільки в Україні політичних партій? / Інтернет-видання UA-Reporter.com. 10.06.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/11785>.
5. Кількість політичних партій перевищила за півтори сотні / УНІАН. 08.09.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-271706.html>.
6. Мінюст підрахував потужність політичних партій / УНІАН. 24.03.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-369183.html>.
7. Миклошук І. М. Ідеологічні засади політичних партій України (за передвиборними документами 2006-2007 рр.) // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 79-86.
8. Троценко Я. Сучасні політичні партії: хвилі утворення / Фондація ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО. 11.11.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deputat.org.ua/pp_analit_306.htm.
9. Фесенко В. Вибори-2006 : практичне тестування пропорційної виборчої системи // Вибори та демократія. – 2006. – № 4 (10). – С. 5-14.
10. Особливості виборчого процесу та результати парламентських виборів 2002 року / Інститут політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polityka.in.ua/tomenko/content.php?id=pc12-2002-02>.
11. Політичне життя України 2001 – 2009 років / Ukr.map [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=1096&lang=uk&pn=3>.
12. Про вибори народних депутатів України: Доопрацьований проект Закону України від 27.05.2011 р. / Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/35372>.
13. Поліщук І. Процес становлення багатопартійності в Україні: ретроспективний і політико-режимний аспекти / Освіта регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mail.social-science.com.ua/jornal_content/327/psychology.
14. Семінар «Фінансування політичної діяльності: проблеми законодавчого регулювання» / Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/text/calendar/view.html?q=2436>.
15. Савчук В.О., Гаврилюк В.Б. Вибірчі системи Республіки Польща та України: практика та перспективи // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – С. 96-101.
16. Про політичні партії: Закон України від 05.04.2001 р.: станом на 30.05.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 25.03.2004 р.: станом на 30.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Надійшла до редакції 26.08.2011

